

Uloga *mehke sile* u širenju pokreta islamskog buđenja na Srednjem istoku¹

Ebrāhīm Mottaqī² i Afsāne Rašād³

Rezime

Mehka sila (*soft power*) obezbjeđuje nužne preduvjete za očuvanje nacionalne sigurnosti. Proces regionalnih promjena na Srednjem istoku u okviru islamskoga buđenja i zagovaranje identiteta projicirano na tragu pisanja mehkih sila odigralo je ključnu ulogu u regionalnoj i međunarodnoj politici. Bez sumnje da su se promjene na Srednjem istoku desile kroz različite perceptivno-analitičke forme i diskurse. Ovaj rad nastao je na temelju diskursa o zagovaranju islamskoga identiteta; diskursa utemeljenog na normativnim pristupima kroz prizmu konstruktivizma i koji se može uzeti kao efikasan čimbenik u širenju društvenih revolucija Srednjega istoka. Normativističke teorije u poprimanju forme društvenih revolucija stavljaju naglasak na konstrukcije diskursa. Konstrukcije diskursa formirat će se postupno i na temelju iskustva akumuliranog iz drugih zemalja. Širenje identiteta nepopustljivosti jedan je od primjera mehke sile u oblikovanju regionalnih društvenih pokreta i revolucija Arapskog proljeća.

¹ Tekst preuzet iz periodičnjaka *Rāhbord-e defā'i*, 9/1390, br. 33.

² Profesor Teheranskog univerziteta.

³ Studentica doktorskog studija na univerzitetu *Āzād-e eslāmī*, Odsjek za međunarodne odnose.

Ključne riječi: *mehka sila, islamski identitet, regionalna sigurnost, društveni pokreti.*

Obilježja mehke sile u društvenim pokretima

Mehka sila jeste termin koji se u teorijama međunarodnih odnosa koristi da označi sposobnost jedne političke skupine ili organa, vlade naprimjer, da na indirektan način, posredstvom kulturno-ideoloških sredstava, utječe na ponašanje i zanimanje druge političke skupine. Joseph Nye smatra se teoretičarem pojma mehka sila. Nye mehku silu razumijeva kao važan segment izvora američke nacionalne moći i insistira na nužnosti njene primjene u američkoj vanjskoj politici. Svoju teoriju o tome Nye je obrazložio u knjizi pod naslovom *Paradoks američke moći*, objavljenoj 1990. god., a i u ostalim svojim radovima iscrpno je pojasnio termin mehka sila (Nye 2004: 50).

Termini tvrda i mehka sila mogu se motriti kao dva pola jednog lanca moći. Ovi pojmovi upućuju na postojanje različitih ideja, akcija i reakcija, različitih institucija na političko-sigurnosnoj i ekonomskoj razini, kada je o vanjskoj politici riječ. Pristup na koji se fokusira tvrda sila u cilju promidžbe nacionalnih interesa počiva na “vojnom uplitanju”, “diplomaciji prinude” i “ekonomskim sankcijama”, što dovodi do zauzimanja kursa suprotstavljenih politika između zemalja-susjeda.

Na temelju kriterija ophođenja mehka sila jedna je privlačna sila i njeni su izvori kategorije koje projiciraju upravo tu vrstu privlačnosti. Ipak, sila privlačenja ne može se realizirati bez prodorne moći. Na temelju ovoga, ideološko nadahnuće može se uzeti kao jedno od obilježja mehke sile Irana u susjednoj geopolitičkoj sferi.

Za razliku od tvrde, pristupi mehke sile u cilju rješavanja pitanja od obostranog političkog interesa akcentirani su na miroljubivim sredstvima u cilju realiziranja zajedničkih planova i ekonomske suradnje. Mehka sila prioritet daje kategorijama u sferi nematerijalnih i duhovnih vrijednosti kao: ličnim interesiranjima, kulturnim afinitetima, vrijednostima, političkim institucijama i atraktivnim politikama koje zagovaraju zakonitost i etiku (Asgarī 1384: 34).

Mehka sila u ovom dobu informacija posjeduje i druge važne karakteristike u smislu da predstavlja društveno-ekonomski produkt i da

nije rezultat samo oficijelnog djelovanja vlade. Drugim riječima kazano, aktivisti u domenu kulture mogu ostaviti pozitivan ili negativan trag na aktivnosti vlade u cilju realiziranja vlastitih ciljeva. Da rezimiramo, mehka sila nije utemeljena samo na mjerama koje poduzimaju vlada ili vlast (Kolġ 1379: 124).

Osnovno značenje mehke sile nije tek sposobnost prodora ka drugima, već je sposobnost privlačenja drugoga na takav način da u cilju ostvarenja cilja nije nužna primjena tvrde sile. Mehka sila je poput igrača, mada se ne mora uvijek raditi o jednoj zemlji, koji ima sposobnost prodornog djelovanja na druge na način koji će ih zadovoljiti, i u pravcu takvog djelovanja nije nužno koristiti se prijetecim ili nasilnim sredstvima.

Mehka sila ima utjecaj na ljude kojega ostvaruje nenasilnim sredstvima. I dok mehka sila može djelovati na kulturu, sistem vrijednosti, religijska uvjerenja, dotle se tvrda sila direktno koristi agresivnim sredstvima uz primjenu prijetnji i sile (Pūrahmadī 1389: 52).

Na temelju definicija koje smo dali o mehkoj sili, te uz pravilno razumijevanje suštinskih razlika između mehke i tvrde sile, ukazat ćemo na neke njihove karakteristike. Tvrda sila po svojoj suštini predstavlja jednu lančanu stepenovanu konstrukciju utemeljenu na komandiranju, dok je mehka sila zdanje nastalo na udovoljavanju (drugima), a na temelju uzajamne veze. Analizirajući karakteristike sile u općem smislu, te mehku silu u jednom užem kontekstu, mogu se, na materijalnoj i duhovnoj ravni, uočiti tačke razdvajanja između ovih dviju kategorija.

Kategorije poput ideologije, liderstva, nacionalnog duha, političkog legaliteta, kulture, prodora na svjetskoj razini, sistema vrijednosti, oblika vlasti, praktične predispozicije, društvenog morala, informiranosti i obaviještenosti, vlastite nacionalne svijesti pokazatelji su načina na koji zemlje manifestiraju mehku silu u regionalnoj i međunarodnoj komunikaciji. Tome bi se mogli pridodati i neki politički faktori kao politička stabilnost, oblik režima, nacionalni i liderski kredibilitet koji predstavljaju neke od temeljnih kategorija mehke sile (Torābī 1389: 37).

Promotrimo li karakteristike mehke sile iz jednog drugačijeg ugla, uočiti ćemo koji su to stubovi na kojima počiva. U tom smislu moglo bi se ukazati na barem tri glavna i važna stuba mehke sile:

1. Vjerovanja i sistem vrijednosti. Vjerovanja obuhvataju vjeru i uvjerenje koje postoji u odnosu na neki aspekt realnosti i posredstvom

kojih se shvaća ta usvojena ili odranije poznata zbilja. Osobe na temelju svog vjerovanja sistematiziraju prioritete u skladu s vlastitim sistemom vrijednosti. Stanja koja proizlaze iz društvenih vrijednosti, normi i obrazaca, kao i iz povijesno-društvenih, geo-političkih, ekonomskih i kulturnih sfera predstavljaju esenciju mehke sile.

2. Povjerenje. Povjerenje koje je temeljni kapital jednog društva predstavlja drugi stub moći. Društveno povjerenje u očekivanja, naslijeđene i potvrđene obaveze ukazuje na društvenu angažiranost pojedinaca u međusobnim odnosima i u odnosu na institucije i organizacije koje su u vezi sa njihovim društvenim životom. Povjerenje predstavlja dvo-smjerni čin i možemo ga podijeliti u tri kategorije: *Opće povjerenje* koje u obzir uzima društvo u cjelini; *opće povjerenje* predstavlja potencijalnu spremnost građana za međusobnu suradnju kao i spremnost za ulaganje građanskih napora *Povjerenje u temelje znanja* koje može postojati u svakom društvu i temelji se na znanosti. *Posebno povjerenje* koje ukazuje na povjerenje koje vlada među manjom skupinom pojedinaca.

3. Reputacija. Reputacija je treći stub mehke sile. Reputacija je uvijek slovila kao jedna od sila te su je analitičari međunarodnih odnosa smatrali neovisnim izvorom moći. Naravno, reputacija proizlazi iz različitih faktora, kao naprimjer valjanog izvršavanja dužnosti. U tom smislu Nye kaže: "Reputacija je jedan određujući i iznimno važan stub mehke sile." Prema njegovu mišljenju, čuvenost ili reputacija ima danas veću važnost negoli je to bilo u prošlosti. Političke borbe se i dešavaju oko građenja reputacije ili njena rušenja. Vlade ne samo da se međusobno natječu oko reputacije, nego to čine i u jednom širem domenu, koristeći se različitim zamjenskim sredstvima kao: informativnim medijima, kompanijama, nevladinim organizacijama, međunarodnim institucijama i znanstvenim skupinama.

Utjecaj diskurzivne komponente mehke sile Irana na društvene pokrete Srednjeg istoka

Sadržajne karakteristike sile i njeno logično djelovanje uvijek su u direktnom odnosu. Zagovaranje islamskog identiteta uzima se kao nova realnost međunarodne politike. Pitanje islamskog identiteta razumijeva se kao refleksija islamske revolucije Irana na Srednjem istoku koja je polučila rezultate vrijedne pažnje u domenu regionalne stabilnosti,

ravnoteže i sigurnosti u ovom dijelu svijeta. Amerika i cionistički režim u godinama nakon hladnog rata ulagali su napore na učvršćivanju pozicija u ovom regionu, što je naišlo na žestoke reakcije stanovnika Srednjeg istoka.

Prvi učinkoviti val utjecaja diskurzivne komponente mehke sile Islamske Republike Iran uočljiv je u procesu konfrontiranja islamskih grupa Srednjega istoka američkoj i cionističkoj vlasti. U vrijeme kada su politički lideri regionalnih zemalja iskazivali spremnost na suradnju s velesilama stekli su se uvjeti za širenje političkih protesta i talasa kriza usmjerenih protiv unutrašnjeg ustrojstva konzervativnih srednjoistočnih zemalja. Refleksije ovih procesa mogu se motriti u kontekstu zbivanja u Tunisu, Egiptu, Jemenu, Bahreju, Jordanu i Maroku. Ideologija islamske revolucije Irana naglašava činjenicu da svaki oblik suradnje regionalnih zemalja s velikim silama stvara nužne preduvjete za širenje regionalne krize (Hughes, 24. 06. 2010: 4).

Drugi učinkoviti val utjecaja meke sile Irana može se motriti kroz proces konfrontiranja i društvenih protesta građana Tunisa, decembra 2010. god. Ovi procesi, za jedno kratko vrijeme, rezultirali su svrgavanjem sa vlasti Zeynol Abedin bin Alija, koji je od sredine osamdesetih igrao ključnu ulogu u Tunisu, predstavljajući glavni stub političke moći ove zemlje. Iako je Bin Ali imao iskustvo, kada je o društvenim promjenama u Tunisu riječ, on se, ipak, u kratkom vremenu preobratio u totalitarnog političkog lidera. Bin Ali spriječio je formiranje protestnih društvenih grupa, a s reformističkim grupama razišao se oko pitanja političke strukture Tunisa. Također je znatan broj oponirajućih grupa doveo u stanje političke izolacije ili su bile izgnane. Ovakvo političko djelovanje svoj epilog našlo je u formiranju političkih pokreta, decembra 2010. u Tunisu.

Posljedice slične ovima izazvane su i u Egiptu. Izbori u Egiptu bili su pokazatelj uplitanja vlade u način političkog sudjelovanja u društvu. Kada je Mubarak po drugi put postao predsjednik Republike, istovremeno su otpočele i reakcije društvenih grupa. Njegova ličnost, naime, nije imala nikakva društvenog uporišta niti političkog statusa među društvenim grupama. U takvim uvjetima, počelo se stvarati pogodno tlo za formiranje društvenog pokreta u Egiptu; pokreta koji je po svojoj suštini bio islamski, zagovarao identitet, demokraciju i suprotstavljanje Mubarakovoj diktaturi. Od vremena kada je došao na vlast Mubarak

je stvarao uvjete za uspostavu političkog totalitarizma, što je na koncu dovelo do političkog rascjepa u Egiptu.

Imajući u vidu navedene promjene, neminovno će doći do transformacije političkih struktura i u zemljama sjevera Afrike. U vezi s tim, ne samo da će doći do smjene totalitarnih lidera u ovim zemljama, nego treba imati u vidu i društveno-ekonomske posljedice koje će ta smjena izazvati u ovim zemljama. Talas pokrenut na sjeveru Afrike i u arapskim zemljama Srednjeg istoka proširit će se i na ostale susjedne zemlje u regionu. Ove promjene mogu se motriti kao refleksija teorije “normativnog prijenosa” u totalitarnim režimima.

Proces promjena u društvenom pokretu srednjoistočnih zemalja

Društveni pokreti predstavljaju odgovor na opće potrebe društva. Arapske zemlje Srednjeg istoka od sredine osamdesetih godina prošlog stoljeća nalaze se u stanju političkog totalitarizma. U tom periodu na političkoj sceni zemalja, kao što su Egipat, Saudijska Arabija, Tunis, Jordan i Maroko, dešavali su se sporadični protesti kao i organizirali kratkotrajni društveni pokreti. Mada su protestne grupe spomenutih zemalja nastojale stvoriti nužne preduvjete za sprovođenje političkih reformi i promjena, njihove aktivnosti, ipak, nisu polučile željene rezultate. Politički totalitarizam može se uzeti kao glavni faktor disfunkcionalnosti protestnih grupa na društvenoj sceni Srednjeg istoka.

To je bio razlog da su se mnoge političke reforme i društveni protesti na Srednjem istoku počeli događati u posljednjim mjesecima 2010. godine u kojoj su američki demokrati iskazali podršku reformističkim društvenim pokretima. I to je jedan od glavnih razloga kontinuiteta društvenih pokreta u arapskim zemljama Srednjeg Istoka. Prema tome, pripravnost na društvenoj ravni, formiranje društvenih pokreta i podrška velikih sila reformističkim grupama mogu se uzeti kao glavni razlozi nastanka društvenih kriza, političkih promjena i prevrata u strukturi moći u zemljama koje su svoje političke stavove artikulirale u atmosferi totalitarizma (Farzaneh, 22. 02. 2010: 7).

Islamske grupe Srednjeg istoka uzeli su Egipat kao težište svojih aktivnosti. Mnogi su Egipat, Tunis i Maroko smatrali zemljama koje oblikuju kulturu u regionu arapskoga Srednjeg istoka i sjevera Afrike. Temelji političke misli u ovim zemljama bazirani su na spoju islamizma i demokracije. Ličnosti poput Leonarda Bindera smatraju da se

vizija koju muslimani ovog regiona imaju o islamu razlikuje od iranske. Mada je egipatska i tunižanska ulema podijeljena u dvije skupine: fundamentalisti i islamski liberali, oni ipak nemaju pozitivno stajalište u pogledu iranskoga pristupa islamizmu i političkom djelovanju na regionalno-međunarodnoj razini. O tome Binder kaže:

“Esnafski interesi uleme u Egiptu u nerazmrsivom su čvoru s ostalim strukturama vlasti. Oni mogu sudjelovati u radu Parlamenta. S druge strane, u zakonodavnom sistemu očuvana je uloga uleme u tumačenju Šerijata. Ulema ne ispoljava bilo kakvu tendenciju k ekstremnom fundamentalizmu. Većina ih ne može ostvariti onu ulogu kakvu je imao Imam Homeini. Oni se užasavaju podržati grupe koje svojim djelovanjem stvaraju uvjete za svrgavanje vladajućih režima. U konačnici, islamski fundamentalisti ne prihvataju iranski obrazac. Pored toga, ni liberalni islamisti ne pridaju toliko pažnje islamskom obrascu. Oni prioritetno žele ostvariti ulogu kroz vlastiti autohtoni kulturni pristup.” (Binder 1988: 79).

Za razliku od ovakvih stajališta, još uvijek ima grupa koje se nadahnjuju islamskom revolucijom i koji obrazac svoga djelovanja oblikuju prema karakteristikama političkog islama Islamske Republike Iran. Mada su neki antiimperijalistički stavovi Irana predmetom pažnje političkih dužnosnika arapskog svijeta, to je stoga da bi se pokazalo kako u arapskim zemljama Srednjeg istoka i na sjeveru Afrike ne može biti uspostavljena organska veza između antizapadnog pristupa i religijskih sadržaja.

Grupe, pristaše iranske revolucije u Egiptu, Tunisu i Maroku od strane totalitarnih političkih režima prepoznate su kao takve i sa njima se ušlo u sukob. U ovim se zemljama prednost davala tome da se na temelju nacionalnog duha institucionalizira suradnja društvenih skupina, premda se politički totalitarizam još uvijek smatra glavnom osovinom strukture vlasti u ovim zemljama. Ovaj proces je trajao od osamdesetih godina prošlog stoljeća pa sve do prve dekade ovog stoljeća (Bumiller, 29. 06. 2010: 14).

O totalitarnoj strukturi Egipta i Tunisa publiciran je veliki broj članaka. Ličnosti, kao Farred Zakaria, John Esposito, Bernard Lewis, Northon i Liza Anderson, prije svih, posegnuli su za prikupljanjem

analitičkih izvora o ovoj tematici. U godinama nakon devedesetih, oni su ulagali napore oko formiranja jedne zajedničke percepcije o arapskim zemljama Srednjeg istoka i sjevera Afrike. U cilju realizacije ovih nastojanja primjenjivali su obrazac analitičke sinteze. Na temelju takvog pristupa za njih su iznimnu važnost imale sve teme koje su se odnosile na društvene pokrete, društveno sudjelovanje i političku strukturu u ovim zemljama. Objašnjavajući društvene karakteristike i njihovu vezu s temeljima totalitarnog političkog sistema u srednjoistočnim arapskim zemljama, posebice u Egiptu i Tunisu, Fareed Zakaria prisjeća se posjete jednog američkog diplomate arapskim zemljama Srednjeg istoka i Egiptu:

“Uvijek ona veleljepna scena i uvijek ona žalosna priča. Jedan visoki američki diplomat ušao je u jedan od grandioznih predsjedničkih dvoraca smještenih u okolici Kaira. Mjesto iz kojega je Hosni Mubarak vladao Egiptom. Prolazio je mermernim hodnicima i odajama nakrcanim pozlaćenim namještajem koje su podsjećale na stil francuskih imperatora. Nakon što je prošao nekoliko sigurnosnih službi ušao je u salon za službene prijeme, gdje ga je veoma srdačno dočekaio egipatski predsjednik. U opuštenoj atmosferi razmjenjena su mišljenja o američko-egipatskim odnosima, regionalnim promjenama te mirovnom procesu između cionističkog režima i palestinske države. Kada je postignuta načelna saglasnost o regionalnim pitanjima, za američku diplomaciju postalo je iznimno značajno pitanje unutarnjeg ustrojstva arapskog svijeta. Američka strana diskretno je usmjerila razgovore ka pitanjima ljudskih prava i predložila da egipatska vlada smanji pritisak na političke neistomišljenike; da dopusti slobodu štampe i ne zatvara intelektualce. Mubarak se naljutio i drsko kazao: ‘Ako uradim to što tražite, islamski fundamentalisti zauzet će Egipat. Hoćete li da se dogodi takvo što?’” (Zakaria, 1384:175).

Navedene karakteristike pokazuju da su zemlje kao Egipat i Tunis posljednjih godina bile suočene s društvenim krizama. Svaka od ovih političkih jedinica smatrala je društvene grupe vidom opasnosti za vlastitu sigurnost, budući da su se ove grupe suprotstavljale političkom totalitarizmu, a s druge strane, one su nudile koncept pomirenja u ozrač-

ju sigurnosti Srednjeg istoka, koji se razlikovao od cionističkog pristupa. U takvim okolnostima još više je do izražaja došao politički rascjep u arapskim zemljama. Krize koje su nastale kao posljedica nesigurnosti, decembra 2010. i januara 2011. godine primjer su ovih procesa.

Taktike društvenog pokreta stanovnika Srednjeg istoka

Društvene revolucije završavaju se pobjedom ukoliko postoje pogodne društvene predispozicije za to. S druge strane, društvo crpi korist iz efikasnih i nadahnjujućih diskurzivnih formi. Kao treće, nužno je razmotriti odgovarajuće i poželjne taktike političkog djelovanja. Generalno uzevši, treba se usredotočiti na činjenicu da društvene taktike “osluškuju” političko ozračje i spremnost lidera revolucionarnih pokreta.

Islamska revolucija Irana, budući da je imala jedan posve novi pristup, može se smatrati nadahnućem djelovanja na Srednjem istoku koje se manifestiralo u formi utopističkih društvenih pokreta; pokreta koji su suštinski bili decentralizirani što je bio razlog da su društvene grupe mogle u jednom kratkom vremenu obnoviti svoju moć. Ovo se može motriti kao primjer mehke i inspirativne sile Irana na diskurzivnoj i djelatnoj ravni društvenih grupa zemalja Srednjeg istoka (Bergen, 10. 09. 2010: 25).

Sveobuhvatne i neinstitucionalne društvene grupe

Ono što je dovelo do svrgavanja s vlasti Bin Alija u Tunisu i što je uzdrmalo vlast Hosnija Mubaraka u Egiptu jeste formiranje društvenih pokreta u totalitarnim zemljama. Ovi pokreti šire se u okolnostima kada se steknu uvjeti za političko građansko sudjelovanje. Drugim riječima kazano, kolektivni obrazac ponašanja u građanskome društvu povezan je s okolnostima koje stvaraju pogodno tlo za sprovođenje društvenih promjena. Jedan od primjera izazivanja nemira u građanskome društvu jesu izbori. Oduzimanje političke moći predstavlja drugi primjer djelovanja društvenih grupa.

Protesti u Tunisu i Egiptu predstavljaju primjer kolektivnog ponašanja društvenih grupa s namjerom ostvarenja političkih ciljeva. Ovi procesi dešavaju se u formama “kolektivnog institucionalnog djelovanja” i “sveobuhvatnog kolektivnog i građanskog djelovanja” i mogu se smatrati primjerom “pristupa društvenog izbora” i izvora mobilnih snaga na temelju potreba koje se javljaju u građanskome društvu. Općenito

uzevši, društvene promjene u Tunisu i Egiptu mogu se motriti u formi teorija društvenog ponašanja i društvenih pokreta (Taylor 1992: 24).

Djelovanje usmjereno ka cilju

Ukoliko društveno djelovanje poluči politički rezultat, u tom slučaju stječu se uvjeti za stabiliziranje društvenih pokreta; u suprotnom je to samo pokazivanje "ispraznog funkcionalizma". Ovakav obrazac ponašanja neće dovesti do političkih promjena. Drugim riječima, kriza će se nastaviti ali na drugačiji način. Dešavanja u Tunisu i Egiptu mogu se uzeti kao obilježje društvenog pokreta u svrhu političkih promjena; obrazac koji se može razmatrati i u ostalim zemljama sjevera Afrike, dok je društveno ozračje zemalja Perzijskog zaljeva nešto drugačije. Mada se u ovim zemljama uočavaju pojave društvenih kriza kao i postojanje protestnih političkih snaga, teško je očekivati da će se one u jednom kratkom vremenu transformirati u društvene pokrete usmjerene ka političkim promjenama (Moin 1999: 114).

Populizam i niz očekivanja društvenih grupa

Učinkovitost diskurzivnih formi utemeljenih na inspirativnoj ideji islamske revolucije koje svojim pristupom oponiraju obilježjima totalitarizma, apsolutizma, uplitanja i podaničkog odnosa uočljiva je u društvenim pokretima različitih zemalja Srednjeg istoka. Svaka od rečenih komponenti koje oblikuju karakteristike mehke sile Irana stvara pogodno društveno-političko tlo za revolucije u arapskim zemljama. Talasi populizma koji su se suprotstavljali totalitarnim strukturama, u godinama nakon pobjede islamske revolucije, javljali su se kao vid prikrivenih protesta; protesta čija je politička funkcionalnost nestajala pod utjecajem totalitarnih političkih sistema. Ovi protesti eskalirali su u 2009 i 2010. godini, a rezultat toga jesu promjene koje su se dogodile od januara do juna 2011. godine.

U vezi s ovim Heinbosh ističe da se političko sudioništvo može smatrati pojavom revizionističkog pokreta u regionu Srednjeg istoka. Svaki društveni pokret formira se pod utjecajem talasā susjednog područja koji može stvoriti nužne preduvjete za ostvarenje revolucionarnih promjena. Takvo obilježje uočava se u vrijeme formiranja francuske revolucije. Iranska islamska revolucija uspjela je proizvesti novu političku misao u formi revizionističkog pokreta. Heinbosh ističe:

“Revizionizam je jedna od specifičnosti trećeg svijeta. Ono što region Srednjeg istoka, a posebno njegovo arapsko jezgro, čini unikatnim jesu njegovi ekskluzivni transdržavni identiteti. Premda državni sistem na Srednjem istoku djeluje na strukturi kulturalne i jezičke cjelovitosti, stoga što ovo nije dovelo i do političke cjelovitosti, ne može se primijetiti da kod stanovništva ovog regiona postoji odanost nekom posebnom identitetu ili obliku vlasti. Ova obilježja blijede i sužavaju se iz dana u dan.

U nekim zemljama Srednjeg istoka politička je odanost veoma ograničena. Ali u zemljama poput Egipta, Tunisa i Maroka koje imaju identitet koji se izdvaja vlastitom osobenošću, transdržavni identitet se smatra važnijim i utjecajnijim nego li odanost društva vlasti. U takvim društvima vladajući intelektualci ne polažu nikakvu pažnju na interese društvenih grupa. One nastoje ispoštovati jedan umjeren stav u ozračju panarebizma, državne vlasti i dobrobiti društva. U ovim društvima nije se formirao političko-nacionalni identitet (Condra, July 2010: 28).

Istaknutost društveno-ekonomskih rascjepa

Neki od analitičara koji prate problematiku Srednjeg istoka smatraju da su kulturno oblikovanje, odanost i politički identitet u ovom regionu u procesu kontinuirane izgradnje. Ovo stajalište zastupaju Bahgat Korany i Michael Barnett. Oni vjeruju da se politički identitet i djelovanje grade na temelju politikā simbolā i sadržajnih pobjeda. Zemlje poput Egipta nastojale su u periodu dominacije da aktiviraju neki oblik panarebizma, dok se nakon osamdesetih godina prošlog stoljeća u arapskom svijetu pojavio islamistički identitet.

Širenje spektra zahtijeva društvenih grupa u zemljama regiona se može uzeti kao jedna od glavnih odlika mehke sile Irana. Ti su se zahtjevi temeljili na proširenju društvenog sudjelovanja, budući da svaki oblik društvenog sudjelovanja osigurava nužne uvjete za političke pokrete u regionu. Na tragu ovoga, ideje koje naginju ka društvenom sudjelovanju, nezavisnosti i zahtjevima za slobodu, a koje počivaju na mehkoj sili Irana, posve se razlikuju od totalitarnog duha izraženog u međusobnim odnosima lidera arapskog svijeta. U tom smislu, funkcioniranje društvenih grupa u zemljama Srednjeg istoka takvo je da može stvoriti pogodno tlo za razbijanje političko-društvene strukture, u jednom širem spektru u regionu.

Nakon sedamdesetih godina prošlog stoljeća pažnju različitih političkih grupa Srednjeg istoka neprestano je zaokupljalo pitanje na koji način ostvariti što širi politički djelokrug aktivnosti, ekonomski razvoj i jačanje pozicija. Jedan od dominantnih pristupa ovom problemu jeste “teorija totalitarnih vlada”. Na temelju ovakvog pristupa, politički sistemi arapskoga Srednjeg istoka bili su u raljama apsolutističkih vlada koje su izgubile vezu s društvom. Te vlade nisu pokazivale nimalo želje za sudjelovanjem društva u političkoj strukturi i glavni stub kontinuiteta njihove moći počivao je na gušenju. U takvim okolnostima društvo je neprestano nastojalo u političkom ozračju stvoriti uvjete za obnovu svoje pozicije. To je razlog što će se totalitarne vlade Srednjeg istoka suočiti s nepremostivim problemima (Bartelson 1995: 86).

Društvene krize osigurale su nužne uvjete za formiranje sigurnosnih antagonizama na Srednjem istoku. U Egiptu i Tunisu došlo je do pojava društvenog rascjepa. Ovi se društveni rascjepi mogu motriti kao refleksija dugotrajnih antagonizama na relaciji vlast-država. Sa druge strane, nakon osamdesetih pa sve dosada eskalirale su pojave antagonizma na sigurnosnoj razini između različitih društvenih grupa, što je dovelo do produbljivanja kriza u regionu. Općenito uzevši, krize uperene protiv sigurnosti dešavaju se u jednom posebnom presjeku vremena. Svaka takva kriza dešava se onda kada društvene krize dosegnu svoj vrhunac.

Iskorištavanje društvenih medija

Društveni mediji predstavljaju jedno od oruđa političkih pokreta Srednjega istoka. Uopće gledano, društveni mediji posjeduju širok spektar raznovrsnosti vrijedan pažnje. Glavna specifičnost ovih medija jeste mnogostrukost sadržaja i prijenos informacija, čime se stvara pogodno tlo za stimulaciju društvenih grupa. Iako su u procesu društvenih promjena u zemljama Srednjeg istoka neki virtualni mediji kao facebook imali pokretačku ulogu kod društvenih grupa, sadržaji koji su se reemitirali putem ovih medija uklapali su se u normativno-diskurzivne karakteristike islamske revolucije (Godwin 2001: 25).

Budući da struktura vlade u zemljama Srednjeg istoka nema mehanizme predstavničke parlamentarne moći, prirodno je da dolazi do pojave raslojavanja i nepovezanosti društvenog ozračja. Ako je u nekim zemljama, poput Egipta i Tunisa, u posljednje dvije decenije i postojalo društveno zajedništvo, ono se može motriti kao refleksija odgovora na

totalitarnu vlast i političke sisteme gušenja. Drugim riječima kazano, političko gušenje na Srednjem istoku može za neko vrijeme usporiti društvene pokrete, ali je u nekom dugoročnijem vremenskom periodu tako nešto nemoguće. Egipat i Tunis bili su veoma slični, motreno s aspekta društvene strukture, snaženja političke misli i političkog sistema vlasti. Njihov društveni sistem posjedovao je nužnu pokretljivost. Pored toga, u ovim zemljama zamjetljiv je napredak i pluralizam političke misli. Ipak, zbog političkog gušenja i institucionaliziranja totalitarne vlasti, mogućnosti za formiranje demokratskih procesa bile su ograničene. Razlog je u tome što će kontinuitet totalitarnih struktura vlasti biti moguće održati samo na temelju političkoga gušenja. Ovaj proces doživjet će prevrat pod utjecajem komunikacijskih sredstava i vala društvenih promjena. Dakle, u Egiptu i Tunisu strukturalni totalitarizam i političko gušenje imali su prioritetno mjesto u odnosu na druga sadržajno-društvena obilježja (Hastings 2010: 3).

Kritika strukturalnog totalitarizma od strane društvenih grupa

Mada su se već u prvoj polovini osamdesetih javili politički nemiri u Egiptu i Tunisu, ovaj proces koncem osamdesetih suočio se sa promjenama. Ove su se promjene desile, prije svega, u Egiptu, Saudijskoj Arabiji, Ujedinjenim Arapskim Emiratima, Jordanu, Tunisu i Maroku. Politički lideri i vladajuće strukture ovih zemalja kontinuitet svoje moći imali su zahvaliti gušenjima i totalitarizmu. Fareed Zakaria, objašnjavajući ove okolnosti, arapske vladare smatra glavnim faktorom opasnosti na Srednjem istoku. Zakaria (1384: 173) smatra:

“Arapski vladari Srednjeg istoka jesu totalitaristi, korumpirani i ugnjetači. Oni ne žele održavanje izbora. Izbori u ovim zemljama doveli bi do političkih kriza. Političke partije, također, s omalovažavanjem gledaju na vlast. Riječ je o dvjema međusobno suprotstavljenim skupinama... Na Srednjem istoku oni koji brane demokraciju prije svih drugih utočište traže u samoobmani. Ovaj region preplavljen je pesimizmom jednih prema drugima. Na taj način moguće je prihvatiti postojanje razlike između totalitarnih vlada s jedne strane, i ne-liberalnih društava s druge. Niko od njih nije stvorio pogodno tlo za uspostavu demokracije. Postoji jedno političko ozračje preplavljeno

radikalizmom i nasiljem koje potiče vlade da poduzimaju još jače gušenje.”

Svaka od rečenih karakteristika pokazuje da politički lideri, strukture vlasti i procesi sprovođenja vlasti u arapskim zemljama Srednjeg istoka i na sjeveru Afrike zauzimaju središnje mjesto kada je riječ o sigurnosnim pitanjima. Moglo bi se kazati da su lideri poput Bin Alija i Mobaraka glavni parametri takvih društava. S druge strane, moglo bi se razmotriti i pitanje da je ovakva situacija uvijek bila pod lupom kritike zapadnih zemalja. Američki i evropski studijski centri i istraživačke grupe predstavljaju jedan segment takvoga kritičkog odnosa. Premda politički sistemi ovih zemalja pružaju podršku arapskoj totalitarnoj vlasti na Srednjem istoku, ovi su procesi uvijek bili suočeni s reakcijama analitičkih grupa i istraživača.

Zaključak

Zagovaranje identiteta jedno je od glavnih obilježja mehke sile Islamske Republike Iran. Ovo pitanje ima utjecajnu i određujuću ulogu u odnosu na komponente kao što su ideološki-strategijski sklad zemalja. S druge strane, treba obratiti pažnju na činjenicu da je u islamskome buđenju i društvenim pokretima Srednjeg istoka zagovaranje identiteta predstavljalo neizostavan segment ovih promjena. Pitanje identiteta ostvarilo je sponu s vjersko-civilizacijskim komponentama građana Srednjeg istoka. Refleksija ovoga može se motriti u kontekstu društvenih protesta u različitim zemljama. Političko-društvene promjene u Egiptu i Tunisu ostavit će široke političke posljedice na arapski svijet. One će djelovati i na suštinu snaga prednje linije fronta otpora cionističkom režimu. Nakon devedesetih godina prošlog stoljeća Mubarak je nastojao da jačanjem sigurnosnih odnosa sa cionističkim režimom osigura bolju poziciju u arapskom svijetu. U tom smislu i Mubarak i Bin Ali zanemarivali su nužnost suprotstavljanja cionističkom režimu koja je bila simbol identiteta, uvjerenja i strategije srednjoistočnog stanovništva.

Moglo bi se kazati da politički lideri Egipta nisu polučili nikakav uspjeh u rješavanju problema između autonomne palestinske vlade i njezina odnosa s Hamasom. Ovo je pitanje umanjilo vanjsko-politički legitimitet egipatske vlade. Također, politički lideri i Egipta i Tunisa nastojali su preko obrasca “sigurnosnog totalitarizma” stabilizirati

vlastitu poziciju. Ovaj proces bio je djelotvoran samo za jedan kratki period. Društvene promjene u arapskim zemljama Srednjeg istoka i na sjeveru Afrike, nakon 2007. godine, poprimile su šire aspekte, te su stvoreni uvjeti za protestno političko djelovanje u cilju rušenja legitimiteta vladajućih struktura ovih zemalja. Onda kada političke jedinice ne pridaju pažnju perceptivnim, normativnim i identitetskim komponentama građana, prirodno je da u takvim uvjetima nastaje antagonizam na relaciji vlada – društvo. Da sumiramo:

1. Uzimajući u obzir društvene karakteristike Srednjeg istoka, može se kazati da su političke krize u velikom broju regionalnih zemalja u fazi formiranja, s tim da one neće biti istog intenziteta u cijelom regionu. Na sjeveru Afrike odvijaju se procesi koji pokazuju tendenciju prenošenja krize iz jednog regiona u drugi geografski susjedni region, ali će to važiti samo za sjever Afrike. Postoje zemlje na pragu širih društvenih revolucija koje imaju jednu snažniju normativnu povezanost s karakteristikama iranske sile otpora.

2. Postojeća regionalna obilježja pokazuju da krhka politička stabilnost, nasilje, gušenje mišljenja i ekonomska korumpiranost predstavljaju glavne karakteristike strukture vlasti u Egiptu i Tunisu. Ove karakteristike, s jedne strane, osiguravaju mir i političku stabilnost, a s druge, uspostavljaju nužne društvene temelje za nastavak prikrivenih protivljenja društvenih grupa i političkog sistema. U uvjetima kada društvene grupe crpe iskustva iz normativnih vrijednosti islamske revolucije Irana u procesu koordiniranog društvenog djelovanja suprotstavljanja velikim silama, sasvim je za očekivanje da će neizbježno doći do eskalacije revolucionarnog talasa.

3. Nakon osamdesetih godina Egipat i Tunis, zahvaljujući tranzicijskim političkim uvjetima i gušenju protivničkih grupa uspijevali su održati politički mir. Gušenje protivnika može se uzeti kao glavno sredstvo produžetka Mubarakove i Bin Alijeve vlasti, od konca osamdesetih i dalje. Kada je u Egiptu i Tunisu došlo do slabljenja i rascjepa političke moći uz istovremeno nepostojanje legitimiteta vlasti, tada su se javili politički protesti. Građani i političke grupe u ovim zemljama svoje političko djelovanje artikulirali su u formi zagovaranja identiteta kroz društvenu strukturu, suprotstavljanje političkom totalitarizmu i

širenju antagonizama spram zatvorenih međunarodnih sistema. Ovo je pokazalo da je društveno kretanje bez analitičko-teorijskih podloga neprihvatljivo, budući da su ovo komponente koje mogu osigurati pogodno tlo za društvenu pripravnost, djelovanje društvenih snaga i koordiniranje strateških ciljeva jedne zemlje u njenu suprotstavljanju totalitarnim političkim sistemima i međunarodnim interventnim snagama.

4. Svaki oblik zagovaranja identiteta i sklada društvenih grupa u zemljama Srednjeg istoka koji se formira na temelju religijskih komponenti i u ozračju suprotstavljenosti diskriminirajućim strukturama međunarodne politike epilog ima u jačanju strukturalnih antagonizama i sumnji u legalnost političke moći. Tako, krhkost političke moći u zemljama Srednjeg istoka proistječe iz načina njezina djelovanja. Onda kada suština političke strukture počiva na totalitarizmu, razumljivo je da će i mogućnosti političke fleksibilnosti biti sužene. Ovakvo stanje čini refleksiju političkih gušenja u društvima u kojima djeluju raštrkane i neuvezane političke grupe. Zemlje Srednjeg istoka i sjevera Afrike spadaju u skupinu ovakvih političkih jedinica. Prema tome, struktura moći u ovakvim društvima ne može se uzeti kao stabilna. Stabilna politička struktura formira se u uvjetima kada postoji ravnoteža moći između suparničkih političkih grupa. U takvim uvjetima uloga međunarodnih faktora ima iznimnu važnost. Kada društveno ozračje u regionalnom i međunarodnom okruženju bude praćeno višelateralnošću, tada je moguća transformacija metoda otpora u političko i regionalno djelovanje.

5. Premda postoje strukturalne razlike u političkom suparništvu na arapskom Srednjem istoku i u regionu Perzijskog zaljeva, ipak će sve zemlje regiona imati relativno zajedničke forme identiteta. Kada se u jednoj zemlji jave pokazatelji snage identiteta, tada se stvaraju uvjeti da se on prenese i na ostatak geografskog regiona. Moglo bi se kazati da će ovaj proces biti praćen usporevanjem i različitim vremenskim intervalima.

Ukoliko društvene grupe ne budu polagale pažnju na pravila igre u "političkim utakmicama", razumljivo je da ovakve okolnosti neće potrajati. Ovo bi se moglo motriti kao "antagonizam sile i sigurnosti na Srednjem istoku". Generalno uzevši, antagonizam na relaciji

sila - sigurnost javlja se u okolnostima kada, s jedne strane, politički sistem namjerava ugušiti (djelovanje) društvenih grupa, a s druge, društvene grupe u uvjetima političkog gušenja nemaju drugog izlaza osim povlačenja i političke pasivnosti. U takvim uvjetima formiraju se različite norme otpora čiji će se trag odraziti u nekom budućem presjeku vremena. Iz toga razloga neke norme iranske islamske revolucije u procesu prenošenja na geografski region Perzijskog zaljeva bile su suočene s fragmentarnim otporima♦

S perzijskog prevela: Mubina Moker

Ebrāhīm Mottaqī⁴, Afsāne Rašād⁵

The Role of Soft Power in the Spread of the Islamic Awakening Movement in the Middle East

(Originally published in the periodical *Rāhbord-e defā'ī*, 9/1390, No. 33.)

Summary

Soft power provides the preconditions necessary for ensuring national security. The process of regional changes in the Middle East within the Islamic awakening and the advocacy in favour of identity projected on the basis of soft force has played a key role in regional and international politics. There is no doubt that the changes in the Middle East happened through different perceptive-analytical forms and discourses. This paper was written on the basis of the Islamic identity advocacy discourse – a discourse based on normative approaches, through the prism of constructivism, and treated as an efficient factor in spreading social revolutions of the Middle East. As for the form of societal revolutions, the normativist theories emphasize the discourse constructs. Discourse constructs form gradually and on the basis of experiences accumulated from other countries. Expansion of an identity of tenaciousness is an example of soft force in the process of shaping regional societal movements and revolutions of the Arab Spring.

⁴ Professor at the University of Tehran.

⁵ Ph. D. student at the Āzād-e eslāmī University, Department of International Relations.

Key words: soft force, Islamic identity advocacy, regional security, societal movements.

Izvori na engleskom jeziku:

1. Aghaie, Kamran (2001), *Nationalism: Theory, Ideology, History*, UK, Polity Press.
2. Ayoob, Mohammad (1983), "Security in the Third World", *International Affairs*, Vol. 90, No.
3. Bartelson, Jens (1995), *A Genealogy of Sovereignty*, Cambridge, Cambridge University Press.
4. Bergen, Peter and Bruce Hoffman (10. 09. 2010.), "Assessing the Terrorist Threat", A Report of the Bipartisan Policy Center's National Security Preparedness Group.
5. Binder, Leonard (1988), *Islamic Liberalism: a Critique of Development Ideologies*, Chicago, university of Chicago press.
6. Bourdieu, Pierre (1990), *In Other Words: Essays Towards a Reflexive Sociology*, Cambridge, Polity Press.
7. Bumiller, Elisabeth (29. 06. 2010.), "Petraeus Pledges Look at Firepower in Afghanistan", *The New York Times*.
8. Condra, Luke; Felter Joseph, Iyengar Radha and Jacob Shapiro (07. 2010), "The Effect of Civilian Casualties in Afghanistan and Iraq", *NBER Working Paper*, No. 16152.
9. Ehtesami, A (1990), "Iran's Revolution: Fewer Ploughshares, More Swords", *Army Quarterly and Defense Journal*, Vol, 120, No, 1.
10. Farzaneh, Kayvan, Swift Andrew and Williams Peter, (22. 02. 2010.), "Planet War", *Foreign Policy*.
11. Godwin, Jeffrey (2001), *Cultural Beliefs and the organization of Society*, London, Routledge.
12. Halm, Heinz (1997), *Shi I Islam: From Religion to Revolution*, Translated from German by Allison Brown, Princeton, Markus Wiener Publishers.
13. Hastings, Michael (2010), "The Runaway General, Rolling Stone", 22.06.2010, available at: <http://www.rollingstone.com/politics/news/17390/119236>.
14. Hughes, Michael (24. 07. 2010.), "India Too Complacent about Pakistan Complicity in Mumbai Attacks", *Huffington Post*, 20. 07. 2010; and Varghese K. George, "Rarely at Home", *Hindustan Times*.
15. Kinzer, Stephen (2003), *All the Shah's Men: an American Coup and the Roots of Middle East Terror*, NJ, John Wiley & Sons Publishing.
16. Moin, Baqer (1999), *Khomeini: Life of the Ayatollah*, New York, St. Martin's Press.
17. Nye, Joseph (2004), *Soft power, The Means to Success in World Politics*, New York, Polity.
18. Onuf, N (1989), *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relation*, Columbia, University of South Carolina Press.
19. Taylor, Philip (1992), *War and the Media: Propaganda and Persuasion in the Gulf War*, Manchester University Press.